

»OHLÉDNUTÍ DO BUDOUCNOSTI« ČEŠTINY

Češši knjižni jezik je norma brez stalne pogovorne ravni. Večina govorcev na Češkem uporablja pogovorni jezik (nekodiran koine), ki je zanje njihov naravni materni jezik. Podobno kot knjižne češčine ne moremo uporabljati kot nezaznamovano kodo v katerem koli govornem položaju, ima tudi pogovorna češčina svoje funkcijske omejitve. Ob tem, da se zavedamo potrebe po razvoju, se zavzemamo za večjo prepustnost knjižne norme. Havránek opozarja na dolg do raziskav češkega pogovornega jezika: jezikoslovci in zlasti učitelji morajo biti sposobni razložiti bistvo t. i. prehodnega področja (sive cone). Osnovno merilo komunikacijske sposobnosti govorca bi v tem primeru obsegalo (a) njegovo sposobnost razlikovanja med različnimi funkcijskimi vrednostmi posameznih sredstev na ravni jezika (langue) in (b) njegovo obvladanje funkcijske pestrosti sredstev na ravni »govora« (parole).

literarna češčina, pogovorna češčina, prepustnost, prehodno območje (siva cona), komunikacijske sposobnosti, jezik, besedoslovje

Literary Czech (LC) is a norm without a continuous colloquial layer. In Bohemia, many speakers deliberately use common Czech (CC, an uncodified koine), which for most of them constitutes their natural mother tongue. In any case, just as LC cannot be used as an unmarked code in every communicative situation, CC also has its functional limitations. However, the codes do not struggle for priority. Being aware of the necessity of evolution, we welcome a greater permeability of the literary norm. Havránek draws attention to the debt we have towards research in CC: linguists and above all teachers have to be able to explain the essence of a so-called transient area (grey zone). A basic criterion of the communicative abilities of a speaker would then consist (a) in his/her ability to distinguish the different functional values of the individual means in the domain of langue, and (b) his/her mastering of the functional variety of the means in the domain of parole.

literary Czech, common Czech, permeability, transient area (grey zone), communicative abilities, langue, parole

1 Po »vynálezu« korpusu se lingvistika razpadla do dvou základních období: období před počítačovým korpusem a po něm. V tomto příspěvku se však nebudu zabývat ani korpusovou lingvistikou, ani analýzou lingvistického bádání, které významnou měrou přispělo k zakládání jednotlivých jazykových korpusů. Na pozadí tak cenného materiálu, jaký je v našem národním korpusu shromážděn, se pokusím vystihnout a popsat vztah tvarů obecně českých (nekodifikovaných), tvarů uzuálně spisovných (nekodifikovaných) k tvarům plně spisovným (kodifikova-

ným). Článek by měl nejen mapovat současný stav, ale především popsat podstatu vzájemného vztahu češtiny spisovné a obecné, příp. tvarů hovorových. Popis tohoto vztahu zůstává předmětem různých sporů mezi těmi, již plédují pro obecně české, a jejich odpůrci.

1.1 Čeština je jazyk bez souvislé hovorové vrstvy. Tento její hendikep je příčinou složité situace, s níž se setkávají všichni ti uživatelé, kteří nemusejí v běžné komunikaci používat spisovnou češtinu. (Do této skupiny patří také čím dál tím víc cizinců žijících v Česku.) V Čechách se tito lidé, necítící potřebu komunikovat spisovným jazykem, vědomě a záměrně přiklánějí k používání češtiny obecné, jež je pro většinu Čechů přirozeným mateřským jazykem. Jde totiž o jazykový útvar, který je útvarem úplným a pružně stabilním. Protože obecná čeština vyhovuje potřebám každodenní neformální i formální neveřejné komunikace líp než čeština spisovná, daleko přirozeněji a těsněji se vyvíjí s potřebami svých uživatelů, resp. lépe je dokáže reflektovat. Stejně tak jako spisovná čeština nikdy nebude bezpříznakově sloužit v každé jazykové situaci, lze se domnívat, že i obecná čeština má svá funkční omezení.

1.2 Aby byla spisovná norma plně funkční, musí disponovat stylově neutrálními prostředky. Od vydání *Mluvnice češtiny 2* (1986) je zřejmé, že právě některé gramatické funkce stylově neutrální prostředky postrádají, jejich spisovné výrazové prostředky jsou víceméně knižní. Cit pro komunikační situaci, jenž by měl být v lidech rozvíjen a pěstován, umožňuje každému uživateli jazyka právo diskrétního výběru slovního tvaru. Jak ukazuje *Český národní korpus* (dále jen ČNK), je tento výběr velmi často v kontradikci s hypotézou lingvistova očekávání – uživatel stále častěji sahá po výrazu hovorovém nebo nespisovném, a to zejména tam, kde právě pociťuje afunkčnost, zastaralost tvaru čistě spisovného – tedy tvaru, pro nějž se lingvisté rozhodli na základě podrobných znalostí jazykových norem i vývoje celého jazykového systému. Tento zcela přirozený proces diskrétního výběru je v češtině zákonitý a má-li mít evaluační hodnotu, neměl by být intervenční aktivitou lingvistů příliš omezován, pouze vysvětlován a popisován. »Prokletí« znalostí jazykové normy na jedné straně a diskrétnost výběru, vycházející z konkrétní jazykové situace, se střetávají. Není to však boj o vítězství, o prvenství, není to boj vůbec. Jde totiž jen o to, který z vyjadřovacích prostředků má větší tendenci obsadit neutrální pozici a hrát po určitou dobu v systému primární roli. Uživatelé jazyka, jimž nelze nařídít nic, to vědí. Interference spisovné a obecné češtiny je jen dokladem toho, že havránkovská teze stratifikace češtiny nejen jako útvaru územního, ale zejména stylově funkčního zůstává platná i dnes. Obecná čeština spisovnou jazykovou normu vždy ovlivňovala a doufejme, že ovlivňovat bude. Zásadní otázkou zůstává, jak každý z nás toto ovlivňování chápe, jak na ně pohlíží, či zda je už nepovažuje za manipulaci se spisovnou normou.

Oba útvary jazyka si vzájemně konkurují a ovlivňují se. Jakmile však kodifikát přestává mít oporu v povědomí uživatelů, zastarává a posouvá se do pozice knižno-

sti. Jak jsem poznamenal, nejde však o konkurenční boj s cílem zvítězit, ale o potvrzení funkčnosti fungujícího statu quo, který díky tvarům obecně českým nebo hovorovým umožňuje variování stability jazykové normy, protože právě výrazy nespisovné disponují schopností (a jsou k tomu i předurčeny) obsazovat neutrální pozice v systému.

1.2.1 Je tedy nutné rozlišovat mezi (1) regulací a (2) zpracováním kodifikace normy, nikoli regulovat jazykovou normu, a umožnit existenci i těch výrazů, které uživatelé umožňují nejen diferenciaci jazykových prostředků použitých na základě diskrétního výběru, ale také maximalizují jeho užitek tím, že mluvčí necítí provinění proti jazykové normě. Jednoznačně vymezená správnost totiž způsobuje nenáležitě řečové chování/vyjadřování, které posluchač může vnímat jako iritující (komický!) faktor komunikace. Řečeno stručně: tam, kde se uživatelské povědomí o správnosti rozchází s kodifikací, je potřeba jisté tolerance k tvarům existujícím, ale nekodifikovaným. Jde o nezbytný vývoj, který předpokládá větší propustnost spisovné normy způsobující konvergenci mezi slovníkem a gramatikou v úzu.

1.3 V této stati vycházím z předpokladu, že oscilace mezi tvary hovorovými a nespisovnými je denně konfrontována s tvary jazyka spisovného, který se musí v každém okamžiku své existence vyznačovat vysokým stupněm ustálenosti a kodifikovanosti. Větší jednoduchost a pravidelnost tvarů hovorových nebo nespisovných tak kontrastuje s ustálenou a vědecky zmapovanou spisovnou jazykovou normou – spisovný jazyk musí zůstat zachován, musí existovat v každém jazyce. Dynamická interference tvarů kodifikovaných s tvary uzuálními pak způsobuje rozkolísanost v platnosti norem a je příčinou nejistoty ve vyjadřování, zbytečnou příčinou chybné volby jazykového prostředku, který neodpovídá konkrétní řečové funkci (situaci). Zejména v oficiálních projevech veřejných pak vyvolává křečovitě chování, vyznačující se »hyperspisovností«. Tato zbytečně velká rozkolísanost se projevuje jako fobie veřejnosti ze spisovnosti zejména v oblasti morfologické, lexikální i ortoepické.

1.3.1 Existence dvou jazykových útvarů, češtiny spisovné a obecné češtiny, dává uživatelé možnost výběru s cílem obsadit pozice dosud neobsazené, příp. posouvat tvary do pozic neutrálních. Jsem přesvědčen o tom, že zejména obecná čeština nejvýrazněji podporuje přirozený vývoj jazyka, vyznačující se tendencí po zjednodušení a větší pravidelnosti. Nemyslím si však, že je třeba v tomto probíhajícím procesu spatřovat primitivizaci spisovné normy; tvrdím naopak, že právě existující evoluční rozmanitost zejména tvarů uzuálně spisovných by mohla pomoci vymýtit zafixovanou představu o knižnosti jazyka spisovného prostě proto, že nové tvary ve spisovné jazykové normě nemohou vypovídat o jejím zastarávání. Variovaná spisovnost, podepřená větší propustností jazykové normy, by pak ve svém důsledku klidně mohla být synonymní se správností. Přirozené povědomí jazykové správnosti, vycházející z citu pro komunikační situaci, by pak vedlo k tomu, že by se kultura vyjadřování přirozeněji stávala součástí osobní prestiže.

1.4 »Předkorpusový« Havránkův výrok o dluhu, který máme vůči obecné češtině, tak vymezuje pět základních úkolů v této oblasti pro češtinu korpusového milénia:

1. V daleko větší míře připustit ve spisovné normě tvary dosud nespisovné (*ty auta, dýl, bysme, lidma*), avšak uživatelé (a to i na větší části Moravy) považované za uzuální. Vše, co v jazyce uživatel vytvořil, vzniklo pro potřeby komunikace – děje-li se to, je to vývoj. Lingvisté, a především učitelé musejí umět vysvětlit podstatu tzv. *přechodného pásma* s funkční stratifikací jednotlivých jazykových útvarů zejména v běžném hovoru, a co považuju za nejdůležitější: podporovat tyto uzuálně spisovné tvary v projevech veřejných, tedy v rozhlasu a televizi. Odborníka by měly zajímat především ty jazykové změny, které tendují k perspektivizmu. Na jejich základě by měla být vysvětlována pružná stabilita jazykové normy. A právě tyto perspektivní jazykové změny by pak také mohly pomoci odstranit iluzorní představu o tom, že spisovné vyjadřování je vždy projevem správnějšího vyjadřování, že jde o vyjadřování vyšší. Tento po léta silně vžitý mýtus o správnosti spisovnosti je stejně tak bizarní jako názor, že veřejný projev bude přijatelnější a srozumitelnější, bude-li mluvčí používat »mluvu blízkou lidu«.

2. Odpovědět na otázku, do jaké míry tento vývoj, charakterizovaný tak silným protikladem češtiny spisovné a obecné, lze považovat za čistě českou jazykovou realii.

3. Termín správnost používat pouze tam, kde je řešena otázka kodifikace, tedy ne všude, jak se to dosud praktikuje zejména ve školách.

4. Připravit budoucí profesionály, kteří by byli schopni vychovávat k mluvení. Tím však nemám na mysli vzdělávat je v rétorice.

5. Definovat charakter a postavení jazykového materiálu ČNK.

I když není prokázána přímá úměra mezi výší inteligenčního kvocientu a ovládním řeči a jazykových norem, jsem přesvědčen o tom, že zejména řeč (resp. mluvení) vypovídá o stavu jazykového systému jako celku. Vice versa: mimo řeč člověku mnoho dalších možností, jak projevit inteligenci, nezbývá.

2 Následující řádky vycházejí z premisy, že češtině jako mateřštině každý rozumí, a má proto právo vyjádřit se. Nenapsal jsem je s cílem přesvědčit. Uvědomuju si, že se mohu mýlit, že nemusím mít pravdu nebo že se mi nepodaří mé myšlenky precizně a srozumitelně formulovat; přesto nebo právě proto mi velmi záleží na tom, co zde a v tuto chvíli za pravdivé považuju a čemu věřím.

2.1 Akumulace vývojových změn vyvolávají tlaky na normu spisovného jazyka. Je jedno, jestli tyto tlaky způsobuje obecná čeština, výrazy hovorové nebo nářečí; je jen zřejmé, že vliv obecné češtiny je nejrozpoznatelnější. Kodifikace spisovné jazykové normy vychází z popisu adaptovaného slovního tvaru. Tisíc let existence češtiny vytvořilo však ideální podmínky pro to, aby se drobné změny v jazyce postupně začaly kumulovat. Dostatek času a kumulace těchto změn pak vytvářejí vývoj jazykového systému. Jde o vývoj celého systému, nelze jej považovat za

náhodný, nýbrž za zákonitý – díky němu se začal spolu s ostatními jazykovými útvary vyvíjet také útvar spisovný. Čeština tak začala měnit svůj vlastní *design*. Zpočátku velmi jednoduše diferencuje mezi spisovným a nespisovným se zjevnou snahou chápat spisovnost staticky. Sama spisovnost však podléhá evoluci také, je (spisovnost) však omezena řadou různých omezení, která jsou dána vývojem a jeho popisem, tedy normou a její kodifikací. Tam, kde není toto omezení tak rigorózní (tedy v obecné češtině), je tato evoluce rychlejší. Spisovnost začne mít příznak archaičnosti a začne »projevovat své nedokonalosti«, které běžně v jazyce označujeme jako absence neutrální pozice. Podle mě nemůže být hmatatelnějším lingvistickým projevem jazykové evoluce nic konkrétnějšího než projev vlastní nedokonalosti (neúplnosti) spisovné jazykové normy. Snaha o zachování této normy v její funkční úplnosti tak vyvolává další adaptaci (koadaptaci) vyjadřovacího prostředku z hovorové vrstvy nebo obecné češtiny. Lingvistická mysl je neustálý vyhledávač funkčních analogií a všude tam, kde pocituje absenci tvaru neutrálního ve spisovné vrstvě, snaží se o jeho obsazení a vylepšení celkového designu. Reverzibilita jazyka spisovného a nespisovného je založena na pozitivní zpětné vazbě; potvrdí-li funkčnost koadaptovaného tvaru ve spisovné vrstvě, nemůže ani lingvista (*selektor*) plédovat pro jeho restrikcii (zakázání). V tomto případě by byla tato intervence v kontradikci nejen s principem diskrétního výběru, ale zejména s intuicí. Zde už totiž nejde o to, je-li tvar správný, ale je-li častý a využívaný. Lingvistické teorie se musejí umět vypořádat s tím, že do pozic neutrálních budou dosazovány tvary, jež mohou být často v rozporu s tím, co bychom očekávali, resp. přáli bychom si, aby »bylo očekáváno«. Funkční stratifikace češtiny tento přístup nejenže vyžaduje, ona je na něm především založena. (Vyvolává-li existence kodifikovaného tvaru negativní zpětnou vazbu, pak např. spisovná věta *Znám ji déle než ty* je v neformálním mluvním prostředí v Česku nepoužitelná, chce-li si mluvčí zachovat bezpříznakovost; sama se stává signifikantní pro vytvoření pocitu jazykové nejistoty, ale především signalizuje neúplné obsazení neutrální pozice.)

2.2 Od spisovné jazykové normy se očekává, že bude rovnovážně stabilní a každý posun výrazu hovorového nebo obecně českého směrem k této normě signalizuje nestabilitu. Tato zdánlivá nestabilita je pak hodnocena jako negativní vliv jazyka nespisovného na jazyk spisovný. Negativní akceptace obecné češtiny má přinejmenším tři důvody:

1. Poměrně dobře promyšlenou koncepci obecné češtiny prezentovali její autoři unáhleně (1950).

2. Následné Sgallovy návrhy byly nejen příliš radikální, ale přišly také příliš brzy. Sgallisté se tak museli po určitou dobu ocitnout v izolaci.

3. Spisovnost i správnost jsou založeny na starším jazykovém úzu, tedy na tradici. Jakoukoli změnu vnímáme jako degradaci kvality a v koadaptovaných tvarech v neutrálních pozicích pak vidíme nespisovné, nepatřičné varianty.

2.3 Spisovná jazyková norma je vlastně vytyčené orákulum a bez vrstvy hovorové, resp. obecné by neprocházela žádným dalším vývojem. Rychlost jejího vývoje by byla nulová, stagnační. Byla by to rychlost, již se nemůže vyznačovat jazyková norma žádného živého jazyka. Funkční stratifikace češtiny je teorií evolucionistického principu, vycházející z přerušování rovnováh (viz zde 2.2) jednotlivých jazykových útvarů. Geografická variabilita těchto útvarů vytvořila z obecné češtiny přechodné pásmo mezi vyjadřováním spisovným a nespisovným. Kdyby spisovná čeština neustále pozitivně odolávala jazykovému vývoji, izolovala by sebe samu, stala by se konstantním, uzavřeným jazykovým útvarem; stejně tak jako by se konstantní stala rychlost jejího vývoje. Byla by nulová. Stal by se z ní nejstabilnější jazykový útvar, který by potlačoval všechny odchylky či chyby. Takto pojatou spisovnost, bránící se každé asymetrii, by pak nemohl ovlivňovat žádný další jazykový útvar. Tato spisovnost by měla čistě akademickou hodnotu; měla by však jednu »výhodu«: veškeré odchylky od této normy bychom mohli bez problémů označit za chyby. Nebylo by třeba funkčně stratifikovat češtinu, protože tímto intervenčním zásahem bychom vědomě připouštěli (vytvářeli) existenci jejich konkurentů. O vítězi by rozhodovala spisovnost. Kruh se uzavírá – vítěz je totiž znám a priori.

2.4 »Ono« to celé funguje zcela jinak. V konkurenci jednotlivých jazykových útvarů je od počátku jasná nesouměrnost a nevyváženost jednotlivých »hráčů«. Podstatné rozdíly mezi jazykovými útvary vyjdou najevo teprve v jejich projevech. A samotná schopnost projevit se je dána především »zdatností« hráčů. Obecná čeština a hovorová vrstva spisovné češtiny tvoří sice nesouměrné, avšak velmi výkonné (zdatné) konkurenty. Postupný průnik výrazů hovorových nebo obecně českých vytváří ze spisovného jazyka *spádový útvar*, v němž se úspěšně uchycují nově koadaptované tvary, které sice narušují rovnovážný systém, ale projdou-li svým vývojově nestabilním obdobím, jež se mimojazykově vždy projevuje (nejen) lingvistickými diskusemi o tom, zda je možné kodifikovat ten či onen hovorový nebo nespisovný tvar, rozšíří spisovnou normu jazyka, variují ji. Jsem přesvědčen o tom, že veškerou tuto konfrontaci spisovného – hovorového – nespisovného tvoří pronikání stabilnějšího a frekventovanějšího vyjadřovacího prostředku alespoň do pozice neutrální! Pronikání adaptovaných tvarů je různě rychlé i různě úspěšné a děje se postupně.

2.4.1 V konfrontaci dvou různých jazykových úrovní (spisovné – nespisovné) bude asymetrie vždy silnější a zřetelnější než mezi tvary roviny jedné. Např. uzuálně standardní tvary jako: *dýl, mlejn, kdybysme* budou muset soustředit a vynaložit víc sil, aby pronikly do »kulturního« vyjadřování a staly se stabilní než jevy morfologické. Dokážu si např. představit, že tvary genitivu singuláru substantiva *ječmen* v podobě: *ječmene, ječmena, ječmenu* (dosud jen *ječmene, ječmena*) se ve spisovné vrstvě líp prosadí. Morfologické rysy (horizontální osa) mají rychlejší evoluci i akceptabilitu, jsou plauzibilnější než tvary lexikální (vertikální osa).

Jazykový pohyb na ose vertikální bude vždy pomalejší než na ose horizontální právě proto, že vertikální jazykový vývoj probíhá postupným přechodem mezi jednotlivými jazykovými útvary, zatímco konkurenční soupeření jednotlivých morfologických tvarů se týká vždy téhož jazykového útvaru. Rychlejší evoluční pohyb na ose horizontální (morfologické) je prostě způsoben tím, že jednotlivé tvarové varianty »nevybočují z řady« tolik jako vyjadřovací prostředky lexikální, a také (a to zejména) proto, že komunikační relevance formální morfologie je poměrně nízká, svůj význam a smysl nabývá až v podobě morfosyntaxe.

2.5 Jazyk je skutečnou hodnotou, *sui generis*. Manipulační intervenční zásahy se dějí v zájmu jeho uživatelů, a jsou také tak vysvětlovány. Jazyk ze své podstaty nemůže určovat charakter těchto zásahů, ani se jim bránit. Ani sebe lépe propracovaná intervence nemá smysl, nenajde-li oporu v povědomí uživatelů jazyka. Při dlouhodobějším pozorování a popisu vztahu vrstvy spisovné a nespisovné by bylo lze od každého intervenčního zásahu očekávat nejen určité statistické výsledky, ale především to, že pozitivním směrem ovlivní jazykové povědomí správnosti a upevní pocit vyjadřovací schopnosti uživatele jazyka. V reverzibilním vztahu češtiny spisovné a obecné by se konečným kritériem hodnocení vyjadřovací schopnosti uživatele v langueové oblasti měla stát jazyková správnost posuzovaná z hlediska funkční stratifikace současné češtiny i záměru mluvčího; v oblasti parolové pak větší řečová jistota, vycházející z pocitu dobře zvládnuté a pochopené funkčně variované spisovnosti. Stávající klasifikační systémy tuto potřebu variabilní funkční stratifikace jazykové normy spíše nepřipouštěly. Myslím si, že to bylo dáno tím, že si neuvědomovaly (nebo si nechtěly uvědomit) značnou genetickou příbuznost spisovného – hovorového – nespisovného.

3 Pro opodstatněnost funkčního přístupu ke stratifikaci jazykové normy svědčí i samotný fakt jeho stálého působení v jazykovém systému, v němž zůstává jen to, co má nějaký smysl a co je jeho uživateli zvýhodňováno. Proces vzájemného ovlivňování jednotlivých jazykových útvarů je procesem nejen stabilním a aktivním, ale především účelným a zákonitým. Mathesiovsky pojatá pružná stabilita zde koreluje s účelností. Vyjdeme-li z toho, že stabilitou (viz *Akademický slovník cizích slov*, 2001: 707) se rozumí udržování určité vlastnosti beze změny a že toto udržování má mít v sobě také prvek pružnosti, a na účelnost tohoto prolínání budeme pohlížet jako na skutečnost, která vytváří rovnováhu mezi tvary spisovnými a uzuálně spisovnými (tedy jakousi pružností) s cílem zachovat neustálé fungování spisovné jazykové normy (tedy zachování stability), je možno označit korelaci stability a účelnosti za identitu. Pružná jazyková stabilita je vlastně *jazykovou účelností*. Tendování k pružné stabilitě (stabilní účelnosti) a tendování k stratifikované interferenci jazykových rovin tvoří dvě základní tendence, jimiž lze charakterizovat současný jazykový systém.

4 Do jaké míry je tato stať pouhou jinou (další) variantou vděčného tématu »obecná čeština« a nakolik zde prezentují své neutříbené a neusazené, provo-

kující(?) lingvistické teorie, posoudí každý, kdo má o preskribovaném tématu dostatek informací, které tvoří ten nejcennější kapitál, opravňující posuzovat a opravovat mé chyby a nepřesnosti. Jako realista dokonce počítám s kritikou všech těch z vás, kdo cítíte potřebu kritizovat »nové(?)« teorie. Chápu to. A za kritiku jsem vděčen. Jak jsem zde uvedl (viz s. 446): v tuto chvíli mi opravdu ani tak nejde o to, jestli mám, nebo nemám pravdu, ale především o to, že vše, co jsem zde napsal v tuto chvíli, za pravdivé považuju.

Měl jsem ještě druhou možnost: namísto prezentace svých teorií dát přednost preskripci teorií usazených, zavedených, uznávaných, teorií akademických. (Nejen) česká lingvistika má silnou tradici a velmi solidní akademický potenciál.

Dokáže mi někdo říct:

1. Jaké kvality, charakteristiky a vlastnosti musí mít nová vědecká teorie, aby ji bez rozpaků a s nadšením přijaly všechny žijící oborové autority? Existuje taková teorie vůbec?

2. Jak úspěšně nastartovat bádání začínajícího lingvisty?

Literatúra

Akademický slovník cizích slov, 2001. Praha: Academia.

Jan HAJIČ, 1998: Building a syntactically annotated corpus: The Prague Dependency Treebank. *Issues of Valency and Meaning. Studies in Honour of Jarmila Panevová*. Ed. E. Hajičová. Prague: Karolinum. 106–132.

Eva HAJIČOVÁ, 2002: Theoretical description of language as a basis of corpus annotation: The case of the Prague Dependency Treebank. *Prague Linguistic Circle Papers 4*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 111–127.

Bohuslav HAVRÁNEK, 1955: K historické dialektologii. *Slovo a slovesnost* 16. 153–159.

Mluvnice češtiny 2, 1986. Prague: Academia.

Petr SGALL, 2001: Ohlédnutí pražského lingvisty za dvacátým stoletím. *Slovo a slovesnost* 62. 241–257.

Petr SGALL, Jiří HRONEK, 1992: *Čeština bez příkras*. Praha: H&H.

Petr SGALL, Jiří HRONEK, Aleksandr STICH, Ján HORECKÝ, 1992: *Variation in Language. Code-Switching in Czech as a Challenge for Sociolinguistics*. Amsterdam: J. Benjamins.

Webová stránka

Český národní korpus – <http://ucnk.ff.cuni.cz>